

Monika Sulowska
Uniwersytet Śląski, Katowice

Kształcenie tłumaczy w zakresie frazeotranslacji¹

Tematem artykułu jest problem przygotowania tłumaczy do radzenia sobie z przekładem szeroko pojętej frazeologii. Tekst sygnalizuje problemy występujące we frazeotranslacji oraz prezentuje niektóre metody tłumaczenia struktur frazeologicznych. Ponadto przedstawia także wybrane strategie frazeodydaktyczne pomocne w kształceniu przyszłych tłumaczy języków obcych.

Współczesna frazeologia obejmuje swym zasięgiem struktury różnego typu, takie jak np. tradycyjne związki frazeologiczne, idiomy, przysłowia i inne struktury paremiczne, wskaźniki frazeologiczne, kolokacje, terminologia specjalistyczna oraz wszelkie inne odtwarzalne formy językowe. W konsekwencji duża frekwencja takich struktur w językach naturalnych, a także ich specyficzne cechy składniowe i semantyczne sprawiają, że muszą one być specjalnie traktowane w procesach tłumaczenia. Na poziomie składniowym struktury frazeologiczne nierzadko charakteryzują się nieciągłością elementów, co zaburza mechanizm ich linearnego przekładu, natomiast na poziomie semantycznym bardzo często znaczenie tych struktur jest idiomatyczne, czyli nie wynika z sensu składowych komponentów. Ten czynnik ma kluczowe znaczenie w przekładzie i pociąga za

¹ Pełny tekst niniejszego artykułu jest opublikowany w „Roczniku Przekładoznawczym. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu” (2013), t. 8, red. M. Krajewska i L. Zieliński, Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu. Tekst został opracowany w ramach prac naukowych finansowanych ze środków budżetowych na naukę w latach 2010-2012 jako projekt badawczy Nr NN104 057439.

sobą po pierwsze problem właściwego odkodowania sensu, a następnie kwestię oddania tego sensu w języku docelowym z wykorzystaniem środków językowych możliwie najbliższych oryginałowi.

Biorąc pod uwagę tak ilościową, jak i jakościową istotę tego zjawiska, można – naszym zdaniem – mówić nawet o frazeotranslacji, czyli o poddziedzinie przekładu, która byłaby zorientowana na tłumaczenie szeroko pojętej frazeologii i jej wytworów. **Frazeotranslacja** implikuje także specyficzną dydaktykę przekładu, której celem jest przygotowanie przyszłych tłumaczy do sprawnego radzenia sobie z przekładem frazeologii.

Strategie przekładowe we frazeotranslacji

Tłumaczenie frazeologii jest tradycyjnie bardzo rzadko traktowane oddzielnie na gruncie translatoryki, choć obserwacja pracy tłumaczy pokazuje, że w praktyce miewają oni spore trudności właśnie z tą sferą języka.

Tłumacze w przekładzie frazeologii mają do dyspozycji kilka konkretnych strategii, takich jak np.

- tłumaczenie jednostki frazeologicznej z języka wyjściowego za pomocą analogicznego frazeologizmu w języku docelowym,
- tłumaczenie frazeologizmu za pomocą jednego wyrazu w języku docelowym,
- tłumaczenie związków frazeologicznych za pomocą luźnego połączenia leksykalnego [por. Rejakowa, 1994].

Odpowiednia strategia powinna być szczegółowo dobrana do konkretnego przypadku i sytuacji translacyjnej. Wybór ten musi także uwzględniać wszystkie możliwości i ograniczenia, jakie napotyka tłumacz w danym przypadku.

Nie ulega wątpliwości, iż najbardziej kłopotliwe na gruncie frazeotranslacji są idiomy oraz struktury frazeologiczne charakteryzujące się niskim poziomem międzyjęzykowej ekwiwalencji. Idiomy są warstwą frazeologii najbardziej oporną na obce wpływy i dlatego najrzadziej przenoszą się z jednego języka do drugiego. W konsekwencji są one bardzo problematyczne w procesie tłumaczenia i właściwie należy rozpatrywać oddzielnie przekład idiomów na język obcy, a oddzielnie tłumaczenie ich na język ojczysty [por. Dzierżanowska, 1977].

W przekładzie na język obcy:

- należy zastosować wyrażenie idiomatyczne tylko wtedy, gdy jest ono aktualnie używane; tłumacz powinien być pewien aktualności wprowadzanego związku;
- nie należy wprowadzać idiomów z własnej inicjatywy, tzn. tłumaczyć wyrażenia prostego związkiem idiomatycznym.

Natomiast w przekładzie na język ojczysty:

- tłumacz łatwiej znajduje związek idiomatyczny w swoim języku ojczystym i rozróżnia jego aktualność;
- błędy najczęściej wynikają z niewłaściwego zrozumienia związku wyrazowego w języku oryginału;
- jeżeli brak jest odpowiednika idiomatycznego w języku docelowym, tłumacz powinien użyć innych środków językowych, np. formy opisowej.

Claudia M. Xatara [2002] uważa, że **tłumaczenie literalne we frazeologii** jest możliwe wtedy, gdy frazeologizm z języka wyjściowego konceptualizuje się w identyczną strukturę w języku docelowym. Mamy wtedy do czynienia z sytuacją, w której zostają zachowane te same elementy leksykalne oraz taka sama struktura gramatyczna i składniowa, a także zostaje wywołany ten sam efekt komunikacyjny i ekspresyjny. Niemniej jednak, na gruncie frazeologii zdecydowanie częstsze jest **tłumaczenie nieliteralne**, konieczne np. w przypadku struktur idiomatycznych lub związków, które nie mają bezpośrednich ekwiwalentów w innym języku.

Każdy przekład międzyjęzykowy stwarza ciągle i regularne problemy z powodu różnic w kategoryzacji i gramatyczności języków, ale trudności te jeszcze się pomnażają w tłumaczeniu szeroko pojętej frazeologii. W tym przypadku dochodzi jeszcze wymiar idiomatyczny, procesy tropiczne, synteza oraz globalizacja semantyczna i składniowa, które nie są ani regularne, ani ewidentne w różnych kodach językowych [por. Mejri, 2009].

We frazeologii można obserwować **gradację skali skostnienia i utrwalenia językowego**: z jednej jej strony sytuują się struktury o najwyższym poziomie sfrazeologizowania, a oddalając się natomiast sukcesywnie od tego bieguna, dochodzimy do struktur o coraz to mniejszym stopniu nieregularności i utrwalenia. Wbrew przypuszczeniom, całkowite sfrazeologizowanie nie stanowi aż tak dużego problemu

w przekładzie. W tym wypadku należy jedynie znać określoną grupę ekwiwalentów i traktować wielowyrazowe struktury właściwie podobnie do pojedynczych leksemów. Natomiast tłumaczenie struktur o pośrednich stopniach sfrazeologizowania, takich jak np. różnego typu utrwalone kolokacje, jest już zadaniem znacznie trudniejszym, zwłaszcza że dochodzi tu jeszcze kwestia właściwego rozpoznania i wydzielania takiej struktury w języku wyjściowym.

Rozwijanie kompetencji frazeologicznych dla potrzeb frazeotranslacji

Dydaktyka frazeologii nie ma zbyt długiej i utrwalonej tradycji, choć potrzebę rozwijania kompetencji frazeologicznych sygnalizowano już dawno, a ostatnio została ona wpisana także w ramy Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego.

Potrzeba rozwoju kompetencji frazeologicznych w procesie dydaktyki języka obcego powinna być obecnie postrzegana jako kwestia oczywista. Brak zrozumienia idiomatyczności języka naszego rozmówcy może powodować zaburzenia w procesie komunikacji werbalnej, w związku z czym każdy uczący się języka obcego powinien dążyć do opanowania frazeologicznych kompetencji receptywnych. Natomiast jeśli chodzi o poziom produkcji językowej, to najważniejsze jest tu przyswojenie tych związków wyrazowych, które są najbardziej bliskie i potrzebne w idiolekcie danego użytkownika. Potrzeby w zakresie kompetencji frazeologicznych wzrastają jednak wydatnie w przypadku tłumaczy, a także nauczycieli języków obcych, którzy powinni posiadać wysoko rozwinięte kompetencje frazeologiczne nie tylko w zakresie recepcji, ale także na poziomie produkcji.

W procesie kształcenia przyszłych tłumaczy nie można więc bagatelizować potrzeb w zakresie frazeotranslacji. Odpowiedzialność tłumaczy we frazeologii jest bardzo duża: po pierwsze, muszą oni poprawnie odkodować sfrazeologizowane struktury w języku wyjściowym, a po drugie, muszą dokonać ich właściwego transferu do języka docelowego.

Jean-Pierre Colson [1992, 1995] z Instytutu Marie Haps (Institut Libre Marie Haps) w Brukseli, zajmującego się kształceniem tłumaczy ze specjalnym zwróceniem uwagi na frazeologię, proponuje **kilka ścieżek**

dydaktycznych możliwych do stosowania w dydaktyce frazeotranslacji. Proponowane techniki są następujące:

- wyodrębnianie frazeologizmów z tekstu,
- analiza semantyczna wyselekcjonowanych związków wyrazowych,
- ich analiza kontekstowa i makrostrukturalna,
- podejście teoretyczno-modularne sprowadzające się do autonomicznej pracy każdego adepta sztuki translacyjnej w zakresie frazeologii.

Ciekawe ćwiczenie frazeodydaktyczne, użyteczne w procesie kształcenia frazeotranslacji, proponuje także Salah Mejri [2011]. Wprowadza on pojęcie tzw. pokrycia frazeologicznego (*couverture phraséologique*), które odnosi przede wszystkim do frazeologii tekstów specjalistycznych. Pokrycie frazeologiczne tekstu to stosunek sfrazeologizowanych struktur i kolokacji do ogólnej liczby leksemów w tym tekście. **Koncepcja pokrycia frazeologicznego** wydaje się nam interesująca z punktu widzenia dydaktyki frazeotranslacji, ponieważ można ją wykorzystać w ćwiczeniach polegających na porównywaniu pokrycia frazeologicznego tekstów w języku wyjściowym i docelowym. Można podzielić ogólne pokrycie frazeologiczne na formy bardziej wyspecjalizowane, takie jak np. kolokacje, terminy specjalistyczne, idiomy itd.

W dydaktyce frazeologicznej Colson [1992, 1995] zwraca także naszą uwagę na bardzo istotną rolę szeroko pojętego **kontekstu**, który ważny jest w przyszłej pracy tłumacza. Natomiast Laurence Wéry [2000] podkreśla zalety dokumentów autentycznych we frazeodydaktyce. **Dokumenty autentyczne**, zwłaszcza te pochodzące ze środków masowego przekazu, jak np. tytuły prasowe, fragmenty filmów, slogany reklamowe, mogą być bardzo dobrym źródłem struktur frazeologicznych, a ich wprowadzenie do procesów kształcenia językowego może być nad wyraz użyteczne, również jeśli chodzi o rozwijanie produktywnych kompetencji frazeologicznych, tak ważnych u tłumaczy języków.

Konkluzja

Nabywanie kompetencji frazeologicznych w języku obcym, zwłaszcza tych na poziomie produkcji, to proces względnie powolny,

wymagający sporo wysiłku i zaangażowania. Przyswojenie tych kompetencji jest jednak niezbędne w przypadku aspirowania do pełnej znajomości języka obcego, a taka wymagana jest bez wątpienia u przyszłych tłumaczy.

Proces przyswajania obcej frazeologii można podzielić na kilka etapów, takich jak:

1. Kontakt bierny z utrwaloną strukturą językową.
2. Asymilacja znaczenia frazeologicznego oraz przyswojenie użycia danej struktury w kontekście.
3. Zapamiętanie i utrwalenie struktury w danej formie.
- 4a. Rozwijanie kompetencji produktywnych związanych z poznaną strukturą.
- 4b. Rozwijanie kompetencji frazeotranslacyjnych.

Etapy 4a i 4b odnoszą się do wyższego poziomu kompetencji frazeologicznych i powinny znaleźć swoje miejsce w kształceniu osób aspirujących do biegłej znajomości języka. Rozwijanie kompetencji produktywnych we frazeologii winno odbywać się poprzez różnego rodzaju ćwiczenia frazeodydaktyczne, a etap rozwijania kompetencji frazeotranslacyjnych powinien być wzbogacony przez strategię ukierunkowane na rozwój takich właśnie sprawności językowych.

Bibliografia

- Colson, J.-P. (1992), „Ébauche d'une didactique des expressions idiomatiques en langue étrangère”, *Terminologie et Traduction*, 2/3, s. 165-181.
- Colson, J.-P. (1995), „Quelques remarques sur l'enseignement de la phraséologie aux futurs traducteurs et interprètes”, *Le Langage et l'Homme*, XXX, 2-3, s. 147-156.
- Dzierżanowska, H. (1977), *Tłumaczenie tekstów nieliterackich. Założenia teoretyczne i wskazówki metodyczne*, Wydawnictwo UW, Warszawa.
- Mejri, S. (2009), „Figement, défigement et traduction. Problématique théorique”, w: *Figement, défigement et traduction*, Mogorrón Huerta, P., Mejri, S., (eds.), Universidad de Alicante, Alicante, s. 153-163.
- Mejri, S. (2011), „Phraséologie et traduction des textes spécialisés”, Universidad de Alicante, Alicante, s. 125-137, [on-line] <http://192.168.170.5/pmb/catalog.php> – 20 X 2011.

- Rejakowa, B. (1994), *Mechanizmy językowe w przekładzie związków frazeologicznych (na materiale języka polskiego i słowackiego)* Lublin, *Rozprawy Habilitacyjne Wydziału Humanistycznego*, LXXV.
- Wéry, L. (2000), „Approche des expressions idiomatiques en FLE”, *Le Langage et l'Homme*, XXXV, 4, s. 215-232.
- Xatara, C.M. (2002), „La traduction phraséologique”, *Meta: journal des traducteurs*, 47, 3, s. 441-444.

STRESZCZENIE

Tematem artykułu jest problem tłumaczenia szeroko pojętej frazeologii, a zwłaszcza przygotowanie przyszłych tłumaczy do skutecznego radzenia sobie z tym problemem.

Związki frazeologiczno-idiomatyczne, często typowe tylko dla danego języka naturalnego, są bardzo kłopotliwe dla tłumaczy, którzy zmuszeni są do skorelowania ich w dwóch różnych systemach językowych. Struktury tego typu bez wątpienia wymagają szczególnej troski w procesie tłumaczenia, a szeroko rozumiane kompetencje frazeologiczne, zarówno receptywne jak i produktywne, powinny zostać zasymilowane przez każdego sprawnego tłumacza.

W praktyce tłumaczeniowej można mówić o różnych procedurach możliwych do stosowania w przekładzie frazeologii, a efektywne kształcenie tłumaczy w zakresie frazeotranslacji oznacza także stosowanie różnych technik i metod frazeodydaktycznych, użytecznych w procesie nabywania biernych i czynnych kompetencji frazeologicznych.

Słowa kluczowe: frazeotranslacja, dydaktyka tłumaczenia, kompetencje frazeologiczne tłumaczy

SUMMARY

Coaching interpreters: translation of phraseological units

This paper probes into the ways of translating broadly defined phraseological units, the focus being on how to coach prospective interpreters who are to effectively handle such translation.

Idiomatic phraseological units, typically very idiosyncratic in a given language, are a source of difficulty for interpreters faced with the necessity to relate

them to those of a different language. It is argued that special note should be taken of phraseological structures in the process of translation while phraseological competences, both receptive and productive, should become part and parcel of every interpreter's working skills.

There are a number of procedures applicable to the translation of phraseological units. Coaching interpreters effectively involves the use of various methods and techniques conducive to developing active and passive phraseological competences. Such strategies are described in the present paper.

Key words: phraseological translation, methods of teaching translation, interpreters' phraseological competences